

Tadeusz Olejnik

Ekspozytura Związku Przyjaciół Górnego Śląska w Praszce

Rocznik Wieluński 9, 155-161

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tadeusz Olejnik

EKSPOZYTURA ZWIĄZKU PRZYJACIÓŁ GÓRNEGO ŚLĄSKA W PRASZCE

Społeczeństwo ziemi wieluńskiej z racji swych wielowiekowych związków z Górnym Śląskiem¹, w szczególności ze Śląskiem Opolskim, było żywotnie zainteresowane tym, by dawna dzielnica piastowska znalazła się w granicach odradzającego się państwa polskiego. Z chwilą ogłoszenia decyzji Rady Najwyższej zwycięskich mocarstw, że o przynależności państwowej Górnego Śląska zadecyduje plebiscyt, nastąpiła wielka aktywizacja sił patriotycznych. Nieomal powszechnym dążeniem polskiej społeczności było, to by Śląsk, po wiekach rozłąki i niewoli, połączył się z macierzą. Działania zmierzające do osiągnięcia tego celu prowadził Polski Komisariat Plebiscytowy dla Górnego Śląska w Bytomiu.

W tym kierunku działały również liczne komitety plebiscytowe powstające w miastach i gminach powiatu wieluńskiego. Już w 1919 r. powstawały tu Komitety Niesienia Pomocy Górnoszlązakom, spośród których szczególną aktywnością wykazywały się komitety w Praszce i Wieluniu². W 1920 r. przekształciły się one w Komitety Plebiscytowe, rozwijały akcję propagandową, gromadziły środki pieniężne na rzecz plebiscytu, organizowały wiece, manifestacje, wycieczki Górnoszlązaków do Częstochowy, Wielunia i Praszki, wydawały okolicznościowe odezwy.

Celem tych działań było przede wszystkim pobudzanie ducha polskości wśród Ślązaków, zacieśnianie ich więzi z macierzą, jednanie aktywnych bojowników idei zjednoczenia Śląska z odrodzoną Polską.

¹ R. Rosin, *Związki historyczne ziem nad górną Prosną*, Łódź 1962.

² T. Olejnik, *Udział ziemi wieluńskiej w walkach o zjednoczenie Śląska z Macierzą w latach 1919–1921*, „Kwartalnik Opolski” 1971, nr 3, s. 92–110.

W latach 1919–1921 miasteczko Praszka z racji swego nadgranicznego wówczas położenia spełniało w dziele pomocy dla Górnoszlązaków szczególną rolę. Już po pierwszym i drugim powstaniu śląskim przebywali tu, w obozie dla uchodźców, zdekonspirowani śląscy peowiacy, którzy nie mogąc rozwijać szerszej pracy konspiracyjnej na obszarze Śląska, tutaj prowadzili swą działalność, utrzymując jednocześnie kontakty z organizacjami POW w powiatach oleskim i kluczborskim.

W 1919 roku, po upadku pierwszego powstania, przybył do Praszki por. W. Sojka z pow. oleskiego i tu pełnił funkcję komendanta POW na powiaty oleski i kluczborski. Po drugim powstaniu przebywał w Praszce komendant POW pow. oleskiego, Piotr Latusek z Wysokiej oraz inni peowiacy z Opolszczyzny np. pchor. S. Delinger, por. Bielawski, pchor. Porada, pchor. Nogaj i pchor. Idzik. Ich pobyt w Praszce związany był również z tym, że po przejęciu placówek wojskowych POW przez Centralę Wychowania Fizycznego (CWF), 25 sierpnia 1920 r. powołano do życia jawną organizację dla celów administracyjno-wojskowych i politycznych pod nazwą Związek Przyjaciół Górnego Śląska, której naczelną ekspozytura mieściła się w Sosnowcu, natomiast w Praszce, Herbach, Częstochowie i Dziedzicach ZGPS³ miał swe oddziały³.

Zadaniem ekspozytury i jej oddziałów było niesienie pomocy organizacji CWF przez:

1. zakładanie w pasie przygranicznym składów broni i amunicji,
2. transportowanie broni,
3. szkolenie drużyn z Górnego Śląska,
4. wywieranie nacisku na czynniki wojskowe i administracyjne w sprawach związanych z akcją plebiscytową,
5. prowadzenie ewidencji kwaterunkowej koszar, szpitali i punktów opatrunkowych,
6. przygotowywanie zapasów ekwipunku i prowiantu na wypadek wybuchu powstania.

Oddziałowi Ekspozytury w Praszce przydzielono powiaty kluczborski i oleski⁴. Był on tu popularnie zwany „Ekspozyturą Śląską”, a swą działalność prowadził za pośrednictwem komórek w Goli, Prośnie, Starokrzepicach i Radłach. Na terenach przygranicznych gromadzono broń, zapasy cukru, grochu, fasoli, konserw, soli, itp.

Ekspozytura Praszowska Związku Przyjaciół Górnego Śląska wyszukiwała też osoby urodzone na Górnym Śląsku i zaopatrywała je w dokumenty, by mo-

³ S Baczyński, *Tajne organizacje wojskowe na Górnym Śląsku w latach 1918–1921 na tle sytuacji ogólnej*, [w:] *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu 1914–1939*, Warszawa 1968, t. 13, s. 141.

⁴ Tamże.

gły uczestniczyć w głosowaniu. Ścisłe współpracowały z nią Praszkowski Komitet Plebiscytowy i władze miejskie.

Wymieniona działalność zaowocowała tym, że z chwilą wybuchu III powstania śląskiego ludność ziemi wieluńskiej, w szczególności jej nadgranicznych gmin, wzięła dość liczny udział w walkach o zjednoczenie Śląska z macierzą. W apelu skierowanym do mieszkańców ziemi wieluńskiej przez Wieluński Komitet Plebiscytowy w maju 1921 r. czytamy m.in.: „Ślązacy podnieśli broń przeciw odwiecznym ciemieżcom – leje się krew polska w obronie ziemi Piastów! Pozostać nie możemy biernymi, kiedy potrzeba naszej pomocy, którą okazać mamy walczącym o wolność braciom naszym”⁵. W Wieluniu, Praszce⁶ i Bolesławcu powstały punkty opatrunkowe i szpitale powstańcze, wieluńianie walczyli w szeregach śląskich oddziałów powstańczych.

Organizacji Ekspozytury Związku Przyjaciół Górnego Śląska w Praszce dotyczy zaprezentowany poniżej dokument.

* * *

Praszka, dnia 4 lutego 1921 r.

ŚCISLE TAJNE!!

Plan organizacyjny placówek Ekspozytury Z.P.G.Śl. w Praszce

1. Powstanie. Instytucja placówek została powołana do życia planem organizacyjnym Związku Przyjaciół Górnego Śląska (Punkt VII/4).
2. Nazwa. Jako nazwę urzędową ustala się: Ekspozytura Z.P.G. Śl. W Praszce placówka w
3. Cel. Celem i zadaniem placówki jest:
 1. wyszukanie pomieszczeń na magazyny broni i żywności i na punkty opatrunkowe. Pilnowanie magazynów broni i pomoc przy transportowaniu jej na teren.
 2. czyszczenie broni.
 3. patrolowanie granicy i przytrzymywanie podejrzanych osób.
 4. gruntowne zapoznanie się z wyznaczonym odcinkiem i sporządzenie dokładnego szkicu wyznaczonego terenu.

⁵ T. Olejnik, *Dz. cyt.*, s. 104–105.

⁶ T. Olejnik, *Ostatni list do matki*, „Głos Olesna” 1971, nr 6, s. 133–139.

5. słuzenie radą i pomocą władzom granicznym w sprawach plebiscytowych i zastępowanie interesów Górno-Slązaków wobec tychże władz.
6. ułatwianie przejścia granicy w obie strony ludziom z naszej organizacji.
7. raportowanie Ekspozyturze w Praszce o sytuacji na granicy.
8. w ogóle zastępowanie Ekspozytury w wyznaczonym rejonie pogranicznym i wypełnianie jej zleceń i rozkazów.

4. Rozmieszczenie i teren działania.

Ekspozytura Z.P.G.Śl. w Praszce tworzy na swoim odcinku cztery placówki:

1. Radły
2. w Starokrzepicach
3. w Prośnie
4. w Goli

Placówka w Radłach obejmuje rejon pograniczny od Ługów do Starokrzepic.

Placówka w Starokrzepicach obejmuje rejon pograniczny od Starokrzepic do Proсны.

Placówka w Prośnie obejmuje rejon pograniczny od Proсны do Kika.

Placówka w Goli obejmuje rejon pograniczny od Kika do Chruścina.

5. Organizacja i obowiązki.

Na czele placówki stoi „Komendant placówki” wyznaczony przez Ekspozyturę w Praszce. Zadaniem jego jest ogólne kierownictwo placówki, za które jest odpowiedzialnym, prowadzenie spraw biurowych, znoszenie i porozumiewanie się z miejscowymi władzami, wyznaczanie służby itd. Pomocnikiem jego jest „zastępca komendanta”, który prowadzi także stronę biurową (książki, raporty itd.) i zastępuje komendanta podczas jego nieobecności.

Organizację i przebieg służby pozostawia się do urzędowania komendantowi z obowiązkiem jednak osiągnięcia niezwłocznie łączności na prawo i lewo i utrzymanie jej stale przy pomocy łączników.

6. Stosunek Placówki.

a/ do Ekspoz. w Praszce

Placówki są bezpośrednio i jedynie zależne od Ekspozytury w Praszce skąd otrzymują rozkazy i wskazówki i nadsyłają raporty i meldunki. Korespondencje z innymi władzami załatwia wyłącznie Ekspozytura w Praszce z wyjątkiem pilnej korespondencji z władzami miejscowymi. W tym wypadku jednak muszą przysłać placówki odpisy pism do Ekspozytury.

b/ do innych władz

Placówki nie mają kontaktu z innymi władzami z wyjątkiem miejscowych władz granicznych. Wszystkie inne sprawy załatwia Ekspozytura w Praszce.

7. Sprawy kasowe.

Wszystkie sprawy kasowe załatwia zasadniczo Ekspozytura w Praszce z wyjątkiem ważnych i pilnych spraw. Wtedy może komendant placówki na własną odpowiedzialność robić wydatki, za które rachunki należycie uzasadnione musi natychmiast przedłożyć Szefowi Ekspozytury.

8. Organizacja biura.

Placówka prowadzi następujące książki:

a/ ewidencja pism przysłanych /załącznik a/

b/ ewidencja pism wysłanych /załącznik b/

c/ dziennik placówki w którym należy wyszczególnić codziennie służbę, raporty wywiadowców o sytuacji na granicy i inne ważniejsze wypadki na granicy /zał. c./

d/ ewidencja Górno-Ślązaków przechodzących granice w obie strony /zał. d/

e/ książka kontroli, do której wpisują swoje uwagi sprawujący inspekcje funkcjonariusze Eks. /zał. e/

Oprócz tego przysyłają placówki w każdy poniedziałek tygodniowy raport sytuacyjny /zał. f/ podpisany przez komendanta, zestawiony na podstawie dziennika placówki za ubiegły tydzień wraz z wykazem całotygodniowej służby. W razie wypadków ważniejszych, przesyła placówka osobnym kurierem raport.

Wszelkie pisma, które placówka wysyła, należy sporządzić w 3 egzemplarzach, z których jeden wysyła się, drugi odsyła do Ekspozytury w Praszce, trzeci zostaje na miejscu.

9. Etat.

Etat placówek jest następujący:

1. Komendant placówki
2. Zastępca
3. 1–6 wywiadowców.

10. Środki dyspozycyjne.

Placówka dla pełnienia swej funkcji otrzymuje do dyspozycji:

1. Lokal na biuro
2. Kwatery dla personelu placówki
3. Urządzenia i przybory kancelaryjne
4. Rower
5. Dokument podróży na cały miesiąc
6. Pobory miesięczne ustala Nacz. Eksp. Z.P.G.Śl. w Sosnowcu na wniosek Ekspozytury w Praszce. Każdy z ludzi na placówce jest uzbrojony w broń krótką. Amunicją do niej dysponuje komendant placówki, który każdorazowy ubytek melduje Eksp. w Praszce z podaniem celu na który został dany. Użytek z broni wolno robić tylko w razie nagłej i ważnej potrzeby lub w obronie własnego życia i należy niezwłocznie zawiadomić o tym komendanta placówki, który obowiązany jest pod osobistą odpowiedzialnością ludzi o tym punkcie pouczyć i ściśle go przestrzegać.

12. Aresztowanie.

Placówka nie ma prawa aresztowania ludzi, a tym mniej odsyłania ich dalej. W razie przytrzymania podejrzanego osobnika należy go odstawić i oddać pierwszemu posterunkowi żandarmerii, policji lub straży granicznej. W razie przewidywania naprzód konieczności aresztowania jakiegoś osobnika należy się porozumieć i zażądać pomocy jednej z wymienionych władz.

13. Kontrola

Celem kontroli działalności placówek stwarza się funkcję „kontrolera placówek” którego zadaniem jest kontrola sprawności poszczególnych placówek. Ma on prawo wglądania w książki i akta placówki i żądania jego, stojące w związku z kontrolą, muszą być bezwzględnie spełnione; jest on bezpośrednim przełożonym komendantów placówek.

14. Tajność.

Ze względu na rodzaj pracy cała działalność a więc tak książki jak korespondencja są ściśle t a j n e, co na wychodzących aktach należy zawsze uwidaczniać. Komendant placówki winien pouczyć ludzi, żeby swoim zachowaniem się jak najmniej zwracali na siebie uwagę. W sprawach ze służbą związanych nigdy nikomu nie udzielać żadnych wiadomości.

Otrzymali:

Nacz. Eksp. Z.P.G.Śl. w Sosnowcu Placówki:

w Radłach

„ Starokrzepicach

„ Prośnie

„ Goli.

Szef Ekspozytury.
(podpis nieczytelny)